

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

*on the theme "Architecture is the Abode of Time" which will be held at
Samarkand State Architecture and Construction University*

TOSHKENT TOMOSHA BINOLARINING SHAKLLANISHIDA SOVET MODERNIZIMI: ILHOM TEATR STUDIYASI VA BINOSI MISOLIDA

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn institute
"Dizayn" kafedrası o'qituvchisi Mustaqil izlanuvchi
Sultanova Muhayyo Faxriddin qizi

Annotatsiya: Toshkentda ilk teatr truppasi 1917 yilda tashkil topganidan so'ng, aynan sahna san'ati asta sekinlik bilan shahar madaniy hayotiga kirib kelishni boshladi. Aynan shu davrdan boshlab to hozirgi kunga qadar teatr san'ati jadal ravishda rivojlandi va o'zida ko'plab mahoratli aktyor va aktrisalarni yetishtirib chiqardi. Ushbu teatr jamoasi va studiyalari ichida o'zining takrorlanmas repertuarlari bilan ajralib turuvchi, shuningdek ko'plab iqtidorli aktyorlar tarkibiga egaligi bilan o'z mahoratini yuqori darajada ko'rsata olgan Sobiq Ittifoq tarixidagi ilk professional nodavlat teatrlardan biri bu "Ilhom" teatridir.

Kalit so'zlar: studiya, modernism, arxitektura yodgorligi, madaniy meros, improvizatsiya, inklyuziv.

"Ilhom" teatri 1976-yilda rejissyor Mark Vayl va Toshkent teatr va rassomlik institutining bir guruh bitiruvchilari tomonidan tashkil etilgan. Teatr boshidanoq bir-birini sezgir eshitadigan va tushunadigan erkin improvizatsiya qiluvchi yakkaxonlardan iborat ansambl sifatida shakllandi.¹

"Ilhom" teatri hamisha o'zini Toshkent teatri – shahardagi teatr sifatida tanitib kelgan, aynan shaharda turli shevalar yangraydi, shuning uchun teatr studiyasi sahnasida ham rus, ham o'zbek nutqi bir vaqtda eshutiladi. Teatr repertuarining "Baxtli tilanchilar" kabi teatr tomoshasi qahramonlari epizodlarni namoyish etishda kamida to'rt tilda rus, o'zbek, italyan va yahudiy tilida gaplashishganligi buning yaqqol na'munasidir.

Teatr hayotida 2007-yil 7-sentabrda fojiali voqea – teatr direktori va asoschisi Mark Yakovlevich Vayl vafotidan so'ng "o'zining ijodiy hayotining to'rtinchi bosqichini boshladi. Keyinchalik ushbu teatr marhum director va asoschi xotirasiga "Ilhom" Mark Vayl teatri deb atala boshlanib, unga Boris G'ofurov badiiy rahbar etib tayinlandi.

O'zining ajoyib mahorati va repertuari bilan diqqatga tushgan Mark Vayl nomidagi "Ilhom" teatri 2011-yilda Niderlandiya Qirollik jamg'armasining Shahzoda Klaus mukofoti bilan taqdirlandi. Mukofot jamiyatning madaniy va ijtimoiy rivojlanishi sohasidagi ulkan yutuqlari uchun shaxslar, guruhlar yoki tashkilotlarga topshiriladi. Xalqaro hay'at "Ilhom" teatriga "Yuqori teatr mahorati, zamonaviy teatr shakllarining klassik teatr maktabi, ko'cha teatri an'analari va improvizatsiyasi bilan noyob uyg'unligi uchun" mukofotini berdi.¹

O'tgan yillar davomida "Ilhom" teatri spektakllari Avstriya, Bolgariya, Germaniya, Italiya, Gollandiya, Daniya, Norvegiya, Irlandiya, Yugoslaviya, AQSh, Rossiya, Yaponiya kabi 22 davlatda o'tkazilgan 35 dan ortiq xalqaro teatr festivallarida namoyish etildi.¹

Teatr o'zining bir-biridan ajoyib repertuarlaridan tashqari, teatr studiyasi tashkil etilgan va joylashgan binoning madaniy qiymati ham yuqoriligi bilan ajralib turadi. [1]

¹ <http://ilkhom.com/teatr/o-teatre/>

Bu Toshkent shahrining madaniy merosi va aynan Toshkent modernizimi haqida ham ma'lumot bera oluvchi sovet modernistik ruhida loyihalangan va davr ruhini aks ettiruvchi bino hamdir. Mark Vayl teatr studiyasini tashkil etgan ushbu bino Sovet modernizmining asosiy me'morlaridan biri **Richard Bleese** tomonidan qurilgan, 1960-yillar va 1970-yillarning ajoyib me'moriy yodgorligining barcha belgilariga ega ekanligi bilan ham alohida ahamiyatlidir.

Uzoq vaqt davomida sovet modernizmi G'arbda katta qiziqish uyg'otganiga qaramay, arxitektura tanqidchilari tomonidan tan olinmadi. Buning asosiy sababi qilib binolarning yomon saqlanishi ko'rsatildi.

Toshkentd **Richard Bleese** tomonidan loyilangan binolardan faqat ikkitasigina saqlanib qolgan va ana shu binolaridan biri ham aynan "Ilhom" teatri joylashgan binodir. Teatr binosining devorlari moddiy madaniyat yodgorligi sifatida Yoshlar uyining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu devorlar 70-yillardan beri sovet, o'zbek va Toshkent madaniyatining o'ziga xos belgisi bo'lib kelgan toshkentliklar, shuningdek, shaharning ko'plab mehmonlarining umumiy xotirasini o'ziga singdiradi. Binolarining o'ziga xosligi bu bino devorlaridagi tarixiy xususiyatini Rim forumlari yoki yunon agoralari qoldiqlari o'zida aks ettirilganligida hamdir. [3]

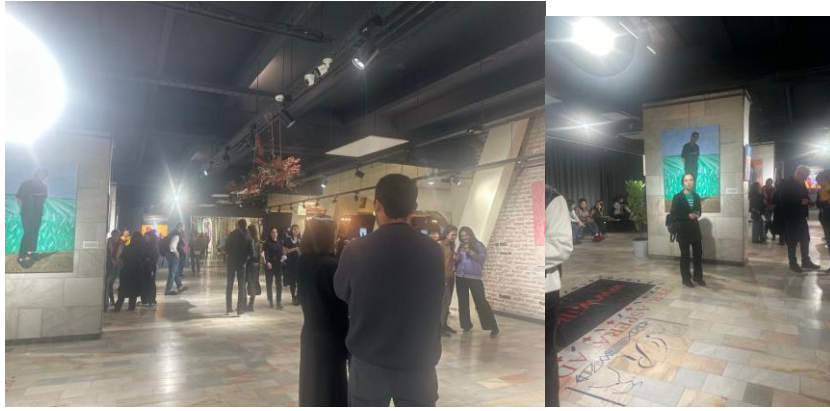
1-rasm. Richard Bleese tomonidan loyilangan "Ilhom" teatri joylashgan bino.

Teatr studiyasi va u joylashgan bino nomoddiy meros yodgorligidir, chunki ushbu teatr u yerda 45 yildan beri mavjud. Shaharliklarning o'z tashabbusi va qo'llari bilan yaratilgan shahar madaniyatining noyob ijod namunasi sifatida u allaqachon nomoddiy madaniy meros ob'ektiga aylangan bo'lib, uning ahamiyati Yoshlar uyida joylashgani bilan yanada ortib bormoqda.²

"Ilhom" tarixi faqat teatr tarixi bilan cheklanib qolmaydi. Teatr joylashgan binoning o'zi va interyeri ham paydo bo'lgan paytdan boshlab, yangi yo'nalishda ekanligini ko'rsatib bera oladi. Binoga asosiy kirish qismidan kassa orqali o'tib borishda, uning foye qismidagi galereya ayniqsa ko'plab san'at ihlosmandlarini e'tiborini tortdi: rassomlar, me'morlar va musiqachilarning ushbu binoga tashrifi kun sayin ortib bordi va ko'rgazmalar o'tkazishga bo'lgan hohish ham paydo bo'la boshladi. Shuningdek teatrning asosiy zaliga uzun yerto'la orqali o'tib borishda va Foye devorlarida bir qancha mashxur insonlar va mehmonlarning yodgorlik imzolari bugungi kungacha saqlanib qolgan.³

² <http://ilkhom.fergananews.com/> © Boris CHUXOVICH *

³ https://www.academia.edu/41933826/%D0%A2%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%80_%D0%98%D0%BB%D1%8C%D1%85%D0%BE%D0%BC_%D0%B8_%D1%82%D0%B0%D1%88%D0%BA%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%83%D0%BD%D0%B4

2-rasm. Teatr studiyaning foye-galereya qismi.

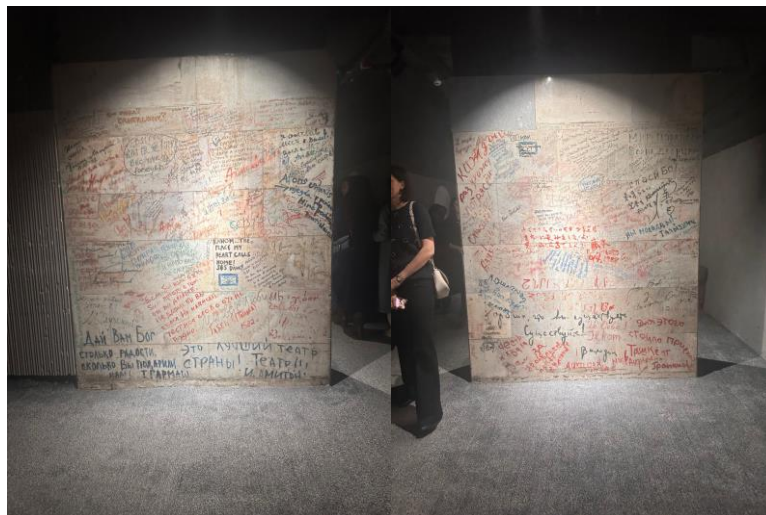
Bino foye qismi interyerida galereyadan tashqari kichik buffet ham joylashgan bo'lib, teatr tomoshasiga kelgan mehmonlarga kutish vaqtida qisqa muddatli tanovul qilishlari uchun imkoniyat yaratadi.

Bino dizayni sovet modernizimi uslubida deb tan olingan bo'lsada, studiya foyesida bu uslubning faqatgina ma'lum bir elementlarini ko'rish mumkun. Foye qismi dizayni asosan Undegraund va burtualizm uslublari elementlari bilan boyitilgan. Buning misoli sifatida teatr foye qismi shiftlarini ham ko'rish mumkin. Binoda noodatiylikni va uslubning umumiyligini taminlash maqsadida ortiqcha bezaklar bilan boyitilmagan va yorug'likni ta'minlash maqsadida faqatgina mahsus projektr-chiroqlar o'rnatilgan. Shiftning to'q qora rangdaligi esa ana shu chiroqlar ta'sirida ortiqcha noqulaylik tug'dirmaydi. Aksincha shiftdagi to'qlik va chiroqlar kombinatsiyasi devorlarda joylashgan rang tasvir asarlariga yanada e'tibor qaratish uchun hizmat qilmoqda. Bundan tashqari elementlar zamonaviylikni aks ettirmasligi uchun, unga qo'shimcha dekor sifatida foyedan keyingi zalga bog'lovchi kalidorlari devorlarida o'zbek milliy naqshlaridan foydalanib yaratilgan gipsli naqqoshlik pannolari joylashtirilgan. [5]

3-rasm. Teatr zaliga o'tish yo'lagi.

Yuqorida aytib o'tilgan mashxur insonlar va mehmonlarning yodgorlik imzolari ham shu yo'lak qismidagi pardevorlarda saqlanib qolingan.

4-rasm. Teatr zaliga o'tish yo'laklaridagi yozuv va imzolar.

Yo'lakning asosiy devorlari kulrang rangda bo'lsa, undagi pardevorlar asosiy tarkibi betondan va yuzalari marmar blokklar bilan qoplangan. Aynan shu marmar blokklar yozuv va imzolar uchun qog'oz vazifasini o'tagan. Bunday pardevorlar yo'lak bo'ylab har 3 metrda joylashgan va bu orqali yo'laklar mahsus yarim ochiq honalarga bo'lingan. [2]

Teatr joylashgan bino interyeriga kirib borgan har bir mehmon undagi san'at muhitini his qilmay qolmaydi. Foye, undagi galereya va teatr zaliga bog'lovchi yo'lak interyerlari teatr tomoshasiga kelgan mehmonlarni o'zining qiziqarli va noodatiy interyeri bilan ham qiziqтира oladi. Bir vaqtda ham zamonaviy ham sovet muhitini o'zida saqlab qolgan teatr binosi bugungi kunda ham ko'plab me'mor va dizaynerlar diqqat markazidadir. [7,8]

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. "Замечательный ансамбль из Узбекистана, слывший в брежневское время "диссидентским", не идет проторенной дорогой." (Medien-Spiegel, Recklinghauser Zeitung, 24.06.1996).- http://www.silk.org/cgi-bin/russian.pl/ilkhom/digest_k.htm.
2. Общественное мнение. №1, 1998, с.97 [3] М.Вайль. Тени прошлого - на сцене и в жизни // Литературная газета. №37, 10.09.1997
3. Описание этого игрового принципа народного театра я нашел в диссертации театроведа С.Гулямовой "Маска как театральная проблема культуры", рукопись которой находится в библиотеке НИИ Академии Художеств Узбекистана
4. Sultanova, M., Tabibov, A., Xalilov, I., Valijonov, T., & Abdukarimov, B. . (2023). Principles of the formation of theater buildings and performances of the 15th - 17th centuries. *SPAST Abstracts*, 2(02). Retrieved from <https://spast.org/techrep/article/view/4502>
5. Sultanova Muhayyo Fahriddinovna THE FORMATION OF ART AND ARCHITECTURE OF THE ANCIENT PERIOD // European Journal of Arts. 2023. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-formation-of-art-and-architecture-of-the-ancient-period> (дата обращения: 29.02.2024).
6. Sultanova M. F. The Significance of the Stylistic Solution of Tashkent Cultural and Educational Theater Buildings in Modern Design //Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress.
7. Muhayyo S. TOSHKENT MADANIY-MA 'RIFIY TOMOSHA BINOLARI USLUBIY YECHIMINING ZAMONAVIY DIZAYNDAGI AHAMIYATI //PROBLEMS OF ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION (SCIENTIFIC TECHNICAL JOURNAL). – 2023. – T. 1. – №. 2. – С. 731-733.
8. kizi Sultanova M. F. The role of tour bases in the development of tourism in Uzbekistan //International Scientific and Current Research Conferences. – 2021. – С. 1-5.